

VILÁG- TÖRTÉNET

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **MURBER IBOLYA**
AZ OSZTRÁK–MAGYAR HATÁRVITA GAZDASÁGI ASPEKTUSAI
AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁN
- **NAGY ADRIENN**
FEKETE ÉJSZAKÁBAN AZ ÉJSZAKA FEKETÉZŐI
- **KALOCSAI PÉTER**
A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI KÖZLEKEDÉSI HÁLÓZAT VÁLTOZÁSAI
A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉS KÖVETKEZTÉBEN
- **JANKÓ FERENC**
CSIKÓHAL ÉS DARÁZSDERÉK
- **TÖRŐ LÁSZLÓ DÁVID**
HATÁRVÁROS EGY VITATOTT HOVATARTOZÁSÚ TÉRSÉGBEN
- **TÓTH IMRE**
MÍTOSZ ÉS VALÓSÁG
- **SZEMLE**
HORVÁTH N. ZSOLT, RÉVÉSZ TAMÁS, SZABÓ BÁLINT ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

12. (44.) évfolyam 2022. 2.

TARTALOM

Egy határváltozás dimenziói. Az osztrák–magyar határvidék száz évvel ezelőtt (Murber Ibolya)	175
<i>Tanulmányok</i>	
Székely Tamás: Vihar előtti csend? Nyugat-Magyarország a dualizmus korában	185
Murber Ibolya: Az osztrák–magyar határvíta gazdasági aspektusai az első világháború után	207
Nagy Adrienn: Fekete éjszakában az éjszaka feketézői. Csempészek mindennapjai a nyugati határsávbán, 1918–1922	225
Kalocsai Péter: A nyugat-magyarországi közlekedési hálózat változásai a trianoni békeszerződés következtében	241
Bakó Balázs: A trianoni béke hatása a katolikus egyházkormányzatra a Nyugat-Dunántúlon	269
Agg Richárd: A korabeli magyar sajtó érvei Nyugat-Magyarország megtartása mellett	285
Jankó Ferenc: Csikóhal és darázsderék. Burgenland térképezett földrajza	301
Törő László Dávid: Határváros egy vitatott hovatartozású térségben. Történeti viták Sopron múltjáról a két világháború között	325
Tóth Imre: Mítosz és valóság. Sopron hűsége a 20. századi (emlékezet)politikában	345
<i>Szemle</i>	
Hétköznapiak a határviták árnyékában (Horváth N. Zsolt)	361
Új határ az Alpoknál (Révész Tamás)	364
Megalkotni és megismerni. Burgenland földrajzának kezdetei (Szabó Bálint)	367

Jelen számunkat Murber Ibolya szerkesztette

Megalkotni és megismerni

Burgenland földrajzának kezdetei¹

Jankó Ferenc legújabb monográfiája 2021-ben jelent meg a „Lendület” 10 Generáció (1767–2017) Kutatócsoport tevékenysége keretében. A geográfus szerző az ELTE Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszékének egyetemi docense, kutatásai középpontjában Burgenland történeti földrajzán kívül többek között a történelmi városok, illetve a migrációs folyamatok állnak.

A bevezetőben a szerző leszögezi, hogy mi is volt a célja könyve megírásakor, amit – előrebocsáthatjuk – sikeresen meg is valósított: bemutatni a Burgenlanddal foglalkozó szakemberek látásmódját, azt, hogy miképpen konstruálták a tartományhoz kötődő földrajzi tudást. A magyar és az osztrák történettudomány képviselői egyaránt intenzíven foglalkoztak az első világháború után Ausztriához került tartomány múltjával mint a legitimáció egy lehetséges forrásával.

Jankó már az elején tudatosítja olvasóiban, hogy a korabeli társadalmi, politikai környezet intenzíven befolyásolta a tudáslétrehozók (a szerző kifejezése) tevékenységét. Ennek ismertetésekor a tudást létrehozó folyamat három eltérő szegmensét igyekezett ábrázolni: a tudomány felől közelítő, a turisztikai irodalmi, valamint a pángermán eszme jegyében történő tudáskialakítás terét. A cím a szerző saját bevallása szerint is félrevezető lehet. És valóban, a *Burgenland földrajzi felfedezése* első olvasásra inkább ígér egy turisztikai értelemben vett leírást, mint Burgenland földrajzi értelmű meghatározását. Az alcím azonban már pontosít. Egy újonnan létrehozott osztrák tartomány földrajztudomány felől szemlélt meghatározására és ennek mesteri elemzésére került sor.

Az alapos elemző munka a földrajz- és a történettudomány határmezsgyéjén egyensúlyoz. A szerző amerikai és osztrák levéltári anyagok mellett főként német és magyar nyelvű korabeli kiadványokra támaszkodott. A könyv szerkezetét együttesen alakítják a kronológiai és a tematikus tagolások. A fejezetek a korabeli, konstruált Burgenland-képek és szerzőik gondolkodásmódjának elemzésére épülnek, így a bemutatott művek mellett izgalmas életutakat is megismerhetünk. Jankó az eltérő diskurzusok összehasonlításával igazán sokszínű képet vázol fel a két világháború közötti Burgenlandról. Az elemzés mindvégig visszatérő eleme a szubjektivitásfaktor hangsúlyozása. Ez arra emlékezteti az olvasót, hogy a korabeli szerzők a tárgyilagosságra törekvés ellenére sem maradhattak objektívak. Jankó ezt a megállapítást még azzal is kidomborítja, hogy egy másik megközelítési módot tár elénk, mégpedig a sajátját. Ennek

¹ Jankó Ferenc: *Burgenland földrajzi felfedezése. Tudomány, geopolitika és identitás a két világháború között.* Bp., Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021. 365 p. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. A vidék vonzásában, 2.)

keretében a második világháború utáni Burgenland mint önálló karakterisztikát nyert terület – statisztikákra és komparatistikára támaszkodó – bemutatására vállalkozott.

A *Monarchia-romantika* című második fejezet bepillantást enged a korabeli gondolkodásmódba, a 19–20. század fordulóján a Lajtán túl és innen a Nyugat-Magyarországról alkotott elképzelésekbe. A modern kori kartográfia és geográfia éppen ebben a korban nyerte el tudományos, intézményes kereteit, ami erősítette a térség alaposabb megismerésének igényét is. Az osztrák tudomány az örökös tartományokat tárgyalta nagyobb részletességgel. A nyugat-magyarországi terület a német nyelvű közösségek miatt került az osztrák tudományos érdeklődés látóterébe. A Jankó által idézett szerzőknél, például Johann Heinrich Schwickernél, a nyugat-magyarországi gazdasági és kulturális élet bemutatásakor már érzékelhetünk egyfajta német felsőbbrendűséget is mutató jegyeket. A magyar földrajztudósok a korban értelemszerűen inkább a hazai területek kutatásában jeleskedtek és a Lajtán túli területek leírását nagyolták el. Például *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből* című monumentális sorozatban a térség esetében a magyar szempontoknak megfelelően domborítottak ki bizonyos részleteket. A burgenlandi hiencek és heidebauerek német háttérét igyekeztek háttérbe szorítani, kiemelve a magyar hazafiságot és identitást.

A harmadik fejezet a *Felfedezők* címet viseli, itt elemzi a szerző azokat a (sokszor nem is földrajzos háttérű) tudásképzőket, akik (töbnyire) tudományosan közelítettek Burgenland földrajzi meghatározásához. Az elsőként említett Richard Pfaundlernél a nagynémet gondolat (*der großdeutsche Gedanke*) háttereként már megjelennek a nyelvi és etnikai indokok is. Pfaundler az első világháború utáni béketárgyalások során már a népek önrendelkezésének wilsoni elvét hangoztatta. Lawrence Martin amerikai geográfus az egyik szakértője volt a Nyugat-Magyarországot a békekonferencia számára feltérképező Coolidge-misszióknak. Az önálló Ausztria határainak meghúzásakor Martin számolt az osztrák közellátás biztosítása szempontjából a későbbi Burgenland élelmiszer-kapacitásáival. A területi hovatartozás ügyében azonban a népszavazás fontosságára hívta fel a figyelmet, és jelentésében magyar győzelemmel számolt. Martin ugyanakkor helyesen feltételezte, hogy a magyarok az elcsatolandó, főként német területek miatt nem fejtenének ki jelentős ellenállást. Robert Sieger geográfus az osztrák béke delegáció tagja volt. Munkájában láthatóvá válik a német vezetésű Anschluss-elképzelés és az életképtelen Ausztria érve is. Jóllehet Sieger a békekonferencián nem vett részt, mégis ő volt az, aki elindította az osztrák tudományos életet Burgenland megismerése irányába.

Könyve első fejezeteiben a szerző a korabeli földrajztudomány elitjének gondolatait, munkáit elemzi. A *Burgenlandarbeit* című fejezet viszont egy másik megközelítést alkalmaz. Bemutatja, hogy számos szereplő alulról építkező, terepbejáráson alapuló megállapításai miként jelennek meg propagandisztikus-agitációs céllal, elsősorban folyóiratokban és a külön kiemelt, *Festschrift* című tanulmánykötetben. Utóbbi mű jól szemlélteti azt a távolságtartást, amivel a szerzők Ausztriából és Németországból Burgenlandot szemlélték, kidomborítva és romantikus megközelítéssel ábrázolva a terület kultúrtörténetét. Jankó fontosnak tartotta kiemelni a már említett Sieger mellett tanítványának, Marian Sidaritschnak a munkásságát a *Pionierarbeit* című alfejezetben. Így megtudhatjuk, hogy kettejük úttörő jellegű, terepi munkája miként segítette elő az újonnan Ausztriához csatolt Burgenland legitimitációját. A szerző kiemelte, hogy a többször felmerült intenciók ellenére Burgenland tartós felosztására mégsem került sor, mivel a tartományt természetföldrajzi tagoltsága ellenére egy egységként kezelték. Ugyan Burgenlandot az 1938-as német annexiót követően betagozták Stájerországba és Alsó-Ausztriába, azonban 1945-ben újra helyreállították az önálló és egységes tartományi státuszát.

Külön figyelmet érdemel a hetedik fejezetet, amely a *Magánfelfedezés* címet kapta. Ebben a szerző, hacsak képletesen is, de elhagyta a könyvtárakat és levéltárakat, hogy ne

csak olvasson Burgenland felfedezőiről, hanem maga is egy legyen közülük. Jankó a kutatási eredményeiből leszűrhető település- és népességföldrajzi megállapításokat számos gazdasági, társadalmi, kulturális és közlekedési problémakör bemutatásával teszi szemléletessé. Ez a fejezet a nyugat-magyarországi határ menti városok közül Sopronnak, Kőszegnek és Szombathelynek szentelt kiemelt figyelmet. Fejlődésüket a 19. században befolyásolta a térségben meghatározó élelmiszeripar-orientáltság és a vasútvonalak bővülése, valamint a kapitalista piacgazdaság kibontakozása is. Sopron fejlődése stagnált, így jócskán lemaradt Győr mögött. A térségben a dinamikus növekvő Szombathely kapott vezető szerepet, miközben árnyékában Kőszeg hanyatlásnak indult. A szerző megjegyzi, hogy a fenti vonzáskörzeti folyamatok miatt Burgenland kevés valódi városi települést kapott Magyarországtól.

A nyugat-magyarországi, burgenlandi népesség összetételének történelmi változásai közül a magyar nacionalizmus hatásait, a magyarság részarányának növelését célul tűző magyarosítási politikát kell megemlíteni. A 19. század második felében a német nyelvű közösségek nehezen tudtak ellenállni ennek, a horvátok a katolikus hitükben találtak védelmet. Jankó bemutatja a trianoni békeszerződés által okozott változásokat, elsősorban a Magyarországon maradt városok vonzáskörzeteinek alakulását. Továbbá arra is részletesen kitér, hogy miként darabolódott fel a köz- és vasúthálózat, ami máig ható negatív következményekkel jár a térség közlekedési rendszerében. A két világháború közötti és a második világháborút követő időszakból a szerző sok adatot hoz az elvándorlás és a kitelepítések mértékét szemléltetendő, összefüggésbe hozva ezeket a tartomány változó etnikai és vallási jellemzőivel. Bemutatja a zsidó és a roma közösségeket sújtó deportálásokat és népiirtásokat is. Végezetül leszögezi, hogy a 20. század első harmadának erőszakos nyelvi és etnikai homogenizálásának következményeként az osztrák–magyar határvidék a század végére nyelvi és diszjunktív, elválasztó jelleget mutat. A szerző elidőzik a burgenlandi települések arculatának és szerkezetének megváltozásánál is. Az olvasó előtt egy sokszínű településmorfológiai kép tárul fel, noha a települések szintjén is érvényesült a homogenizáció.

Végezetül Jankó Ferenc a tartomány egy évszázadnyi fejlődését saját térképei segítségével láttatja és értékeli. A *Két határ között* címet viselő alfejezet három időszakra fókuszál elsősorban. Az 1910-es, az 1960–1961-es és a 2001-es adatokra épít, bár a közties időszakok sem maradnak ki az elemzésből. Mindenképpen érdemes kiemelni, hogy a tartomány létrejötte óta Burgenland északi és déli területei között regionális különbségek tapasztalhatók. Az északi területek fejlettségét Bécs vonzása tovább erősíti, ami egyben az államhatárt átlépve Győr-Moson-Sopron megye fejlődését is katalizálja.

A műben való eligazodáshoz segítséget nyújt az alapos hely- és személynévmutató, a szöveg vizualizálását, a szóban forgó régió korabeli mindennapjainak megértését fényképek, dokumentumok teszik lehetővé. Külön kiemelendő a 7. fejezet közel negyven, a szerző által igényesen kivitelezett informatív térképe. A könyv alapos áttekintést nyújt Nyugat-Magyarország és Burgenland elmúlt száz esztendejének tudománytörténetéről és gazdasági-társadalmi terének átalakulásáról. Burgenland a 20. század viharai között kapott politikai határokat, gondolati keretet, és a gyökeres változásokon keresztül számos egyedi vonásra tett szert. A könyv történeti földrajzi megközelítésének köszönhetően betekintést kapunk a térség földrajzi identitását alakító folyamatokba, amelyek egyúttal a tartomány turisztikai vonzerejét is meghatározták. A fentiek ismeretében bátran ajánlom Jankó Ferenc új könyvét a Burgenland iránt érdeklődő olvasók szíves figyelmébe!

Szabó Bálint*

* A szerző az ELTE Berzsenyi Dániel Pedagógusképző Központ történelem–földrajz szakos egyetemi hallgatója (9700 Szombathely, Károlyi Gáspár tér 4.).

CONTENTS

The Dimensions of a Change of Border: The Austro–Hungarian Border Region a Hundred Years Ago (Ibolya Murber)	175
--	-----

Studies

Tamás Székely: The Calm before the Storm? Western Hungary in the Era of Dualism	185
Ibolya Murber: Economic Aspects of the Austro–Hungarian Border Dispute after the World War I	207
Adrienn Nagy: Black Marketers in the Black Night: Everyday Life of Smugglers in the Western Border Region, 1918–1922	225
Péter Kalocsai: Changes of the Transport Network in West Hungary Caused by the Treaty of Trianon	241
Balázs Bakó: The Impact of the Peace of Trianon on Catholic Church Government in Western Transdanubia	269
Richárd Agg: Arguments from the Contemporary Hungarian Press Regarding Keeping West Hungary	285
Ferenc Jankó: Seahorse and Wasp-Waist: Mapped Geography of Burgenland	301
László Dávid Törő: Border City in a Contested Territory: Historical Controversies about Sopron (Ödenburg) between the Two World Wars	325
Imre Tóth: Myth and Reality: Sopron’s Loyalty in the 20 th Century Memory of Politics	345

Book Reviews

Everyday Life in the Shadow of Border Disputes (Zsolt Horváth N.)	361
A New Border at the Feet of the Central Eastern Alps (Tamás Révész)	364
To Create and to Learn: The Beginnings of the Geography of Burgenland (Bálint Szabó)	367

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2022-es évfolyamának megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap és az ELKH Titkársága támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatói Hálózat